

ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

©2019 БОНДАРЕВСЬКА О. М.

УДК 336+332.1:332.14
JEL: R11; R13; R58

Бондаревська О. М. Оцінювання стану економічної безпеки регіонів України

У статті проаналізовано стан економічної безпеки регіонів України у 2012–2017 рр. з використанням розробленого методичного підходу інтегрального оцінювання. Його застосування дозволить найбільш повно врахувати вплив негативних чинників на економічну безпеку регіону; діагностувати її стан на основі сформованої сукупності індикаторів за виділеними функціональними складовими (мезоекономічною, інвестиційно-інноваційною, зовнішньоекономічною, фінансовою, соціальною, демографічною); зіставити розраховані показники з пороговими значеннями; комплексно оцінити рівень економічної безпеки регіону в цілому та за окремими складовими; визначити інтервали стану економічної безпеки регіону (задовільного, незадовільного, критичного та абсолютно незадовільного). На основі порівняльного аналізу тенденцій розвитку досліджених регіонів зроблено висновок про незадовільний стан їх економічної безпеки та виявлено суттєві відхилення більшості індикаторів економічної безпеки від їх порогових значень. Позитивні тенденції поки ще мають нестійкий характер і стосуються здебільшого фінансової складової, що є свідченням перших позитивних результатів впровадження реформи бюджетної децентралізації.

Ключові слова: економічна безпека регіону, індексний метод, функціональний метод, інтегральний індекс, індикатор.

DOI:

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 15.

Бондаревська Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів і банківської справи, Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (просп. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: olia.bondarevska@gmail.com

УДК 336+332.1:332.14
JEL: R11; R13; R58

UDC 336+332.1:332.14
JEL: R11; R13; R58

Бондаревская О. Н. Оценка состояния экономической безопасности регионов

В статье проанализировано состояние экономической безопасности регионов Украины в 2012–2017 гг. с использованием разработанного методического подхода интегрального оценивания. Его применение позволит наиболее полно учесть влияние негативных факторов на экономическую безопасность региона; диагностировать её состояние на основе сформированной совокупности индикаторов по выделенным функциональным составляющим (мезоэкономической, инвестиционно-инновационной, внешнеэкономической, финансовой, социальной, демографической); сопоставить рассчитанные показатели с пороговыми значениями; комплексно оценить уровень экономической безопасности региона в целом и по отдельным составляющим; определить интервалы состояния экономической безопасности региона (удовлетворительного, неудовлетворительного, критического и абсолютно неудовлетворительного). На основе сравнительного анализа тенденций развития исследованных регионов сделан вывод о неудовлетворительном состоянии их экономической безопасности и выявлены существенные отклонения большинства индикаторов экономической безопасности от их пороговых значений. Положительные тенденции пока еще имеют неустойчивый характер и касаются в основном финансовой составляющей, что является свидетельством первых положительных результатов внедрения реформы бюджетной децентрализации.

Ключевые слова: экономическая безопасность региона, индексный метод, функциональный метод, интегральный индекс, индикатор.

Рис.: 7. **Табл.:** 1. **Библ.:** 15.

Бондаревская Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, асистент кафедры финансов и банковского дела, Учебно-научный институт финансов, экономики и менеджмента Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка (просп. Первомайский, 24, Полтава, 36011, Украина)

E-mail: olia.bondarevska@gmail.com

Bondarevska O. M. Assessing the Status of Economic Security of Regions

The article analyzes the status of economic security of Ukraine's regions in 2012–2017, using the developed methodical approach of integral assessment. Its application will allow the most complete consideration of the impact of negative factors on the economic security of region; to diagnose its condition on the basis of the formed set of indicators, corresponding to the allocated functional components (meso-economic, investment-innovation, foreign economic, financial, social, demographic); to compare the calculated indicators with threshold values; to comprehensively assess the level of economic security of region as a whole and according to individual components; to define the intervals of the status of economic security of region (satisfactory, unsatisfactory, critical, or totally unsatisfactory). On the basis of a comparative analysis of the trends in the development of the researched regions, it is concluded that their economic security is unsatisfactory and that the most economic security indicators are significantly deviated from their thresholds. Positive trends are still of unsustainable nature and mainly relate to the financial component, which is evidence of the first positive results of the implementation of fiscal decentralization reform.

Keywords: economic security of region, index method, functional method, integral index, indicator.

Fig.: 7. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 15.

Bondarevska Olha M. – PhD (Economics), Assistant of the Department of Finance and Banking, Educational and Research Institute of Finance, Economy of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (24 Pershotravnevyi Ave., Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: olia.bondarevska@gmail.com

В умовах загострення конкуренції та впливу негативних зовнішніх і внутрішніх чинників, нестачі природних, фінансових і людських ресурсів регіони України вимушені не тільки забезпечувати використання наявних конкурентних переваг, а й шукати нові можливості та джерела розвитку.

На жаль, у сучасних умовах держава не забезпечує збалансованого регіонального розвитку, узгодження інтересів суб'єктів різних секторів економіки з потребами територій, що супроводжується формуванням, як правило, ресурсомісткої економіки регіонів із незначною часткою створеної доданої вартості у

ВРП, низькою ефективністю використання фінансових ресурсів, значними регіональними диспропорціями в економічному розвитку. Вищезазначені процеси вимагають зосередження особливої уваги на забезпеченні економічної безпеки на регіональному рівні, що є основою гарантування економічної безпеки держави та умовою сталого економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності регіонів і країни в цілому.

На даний час в Україні відсутня загальноприйнята методика оцінювання та діагностики стану економічної безпеки регіону, єдність наукових підходів щодо виділення її функціональних складових, переліку індикаторів, їх порогових значень, алгоритму розрахунку рівня економічної безпеки регіону, що обумовлює достатньо високий інтерес науковців до дослідження економічної безпеки на мезорівні.

Вагомий внесок у розроблення методичного забезпечення оцінювання економічної безпеки регіону зробили І. Бабець [1], В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк [5], З. Герасимчук, Н. Вавдіюк [3], А. Гуменюк [4], Г. Ситник, В. Олуйко, М. Вавринчук, В. Литвин [6], А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі [10], В. Шлемко, І. Білько [12], В. Розен, Е. Іншеков, С. Мильниченко [9] та ін.

Більшість учених при оцінюванні рівня економічної безпеки регіону використовують методи спостереження основних економічних показників, на основі яких розраховуються інтегральні показники складових економічної безпеки регіону та загальний інтегральний показник, що надає можливість провести комплексний аналіз поточного стану економічної безпеки, визначити позитивні й негативні тенденції загалом і за окремими її складовими.

Метою статті є оцінювання рівня економічної безпеки регіонів України з використанням розробленого методичного підходу за виділеними функціональними складовими та запропонованої системи індикаторів на засадах ретроспективного аналізу.

Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, сучасні концепції економічної безпеки на мезорівні, наукові праці українських і зарубіжних учених.

При проведенні дослідження використано методи системного аналізу, теоретичного узагальнення (під час вивчення методик оцінювання економічної безпеки регіону), порівняльного аналізу (при класифікації та систематизації даних), економіко-статистичний і графічний (у процесі визначення рівнів і тенденцій економічної безпеки регіонів), компаративного аналізу (при порівнянні рівнів економічної безпеки досліджуваних регіонів), абстрактно-логічного аналізу (в процесі формування висновків).

З метою дослідження стану економічної безпеки проаналізовано 24 регіони України за такими критеріями: загальна площа території; кількість на-

селення; обсяг валового регіонального продукту; рівень промислового та сільськогосподарського потенціалу; обсяг експортно-імпортних операцій; обсяг річного доходу на 1 особу. За результатами здійсненого аналізу для подальшого дослідження рівня економічної безпеки відібрані Полтавський регіон і ті регіони, що входять до складу Північно-Східного економічного району (Харківський та Сумський), а також регіони (Житомирський, Миколаївський, Івано-Франківський), котрі мають показники, значення яких наближені до показників Полтавського регіону за визначеними критеріями розвитку, представляють інші територіальні частини України та дають змогу здійснити міжрегіональні порівняння в цьому контексті (табл. 1).

Застосовано інтегральне оцінювання рівня економічної безпеки регіону, в основу якого покладено спільне використання індикативного та функціонального методів. За результатами компаративного аналізу сформовано сукупність індикаторів, які розподілено за мезоекономічною, інвестиційно-інноваційною, зовнішньоекономічною, фінансовою, соціальною, демографічною складовими економічної безпеки [2; 7; 8]. В основу інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання покладено офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, дані Головних управлінь Державної казначейської служби України в областях, інформаційні ресурси мережі Інтернет, власні розрахунки.

Проведені розрахунки інтегральних показників економічної безпеки досліджуваних регіонів та її складових свідчать про відсутність стійкої динаміки інтегрального індексу економічної безпеки в аналізованих областях (рис. 1).

Простежується тенденція зростання інтегрального індексу у 2017 р. порівняно з 2012 р. в Івано-Франківській та Житомирській областях і його зниження в Харківській, Сумській, Полтавській та Миколаївській областях. У цілому, інтегральний індекс економічної безпеки кожної з аналізованих областей знаходився в зоні незадовільного стану, однак для Сумської області характерне його падіння до зони критичного стану у 2013–2014 рр. і наближення до неї у 2017 р.

Проаналізовано динаміку інтегральних субіндексів складових економічної безпеки в розрізі областей у досліджуваному періоді. Як свідчать розрахунки, на кінець досліджуваного періоду інтегральні субіндекси мезоекономічної безпеки всіх регіонів суттєво зменшилися (рис. 2), найбільше в Харківській (з 0,659 у 2012 р. до 0,202 у 2017 р.), Житомирській (відповідно з 0,573 до 0,270) та Сумській (з 0,574 до 0,278) областях. Найвище значення субіндексу на початок періоду мала Харківська область (0,659), на кінець періоду – Полтавська область (0,319).

Протягом аналізованого періоду інтегральний індекс мезоекономічної безпеки всіх областей перей-

Критерії відбору регіонів для аналізу економічної безпеки

№ з/п	Критерії відбору	Регіони України					
		Північно-Східний			Поліський – Житомирська обл.	Причорноморський – Миколаївська обл.	Карпатський – Івано-Франківська обл.
		Полтавська обл.	Харківська обл.	Сумська обл.			
1	Площа області, млн га	2,8	3,1	2,3	2,9	2,4	1,4
2	Кількість населення, млн осіб	1,4	2,7	1,1	1,2	1,2	1,4
3	ВРП, млрд грн	70,0	96,6	30,0	30,0	35,0	37,0
4	Експорт, млрд грн	1,5	1,6	0,6	0,5	2,1	0,4
5	Імпорт, млрд грн	1,0	1,4	0,5	0,3	0,6	0,3
6	Рівень промислового потенціалу, млрд грн	111,0	112,1	36,7	26,0	35,0	34,1
7	Рівень розвитку сільського господарства, млрд грн	16,6	14,6	10,0	8,1	9,0	6,0
8	Найвищий дохід на 1 особу, тис. грн/рік	31,7	31,2	30,0	27,0	29,0	25,6

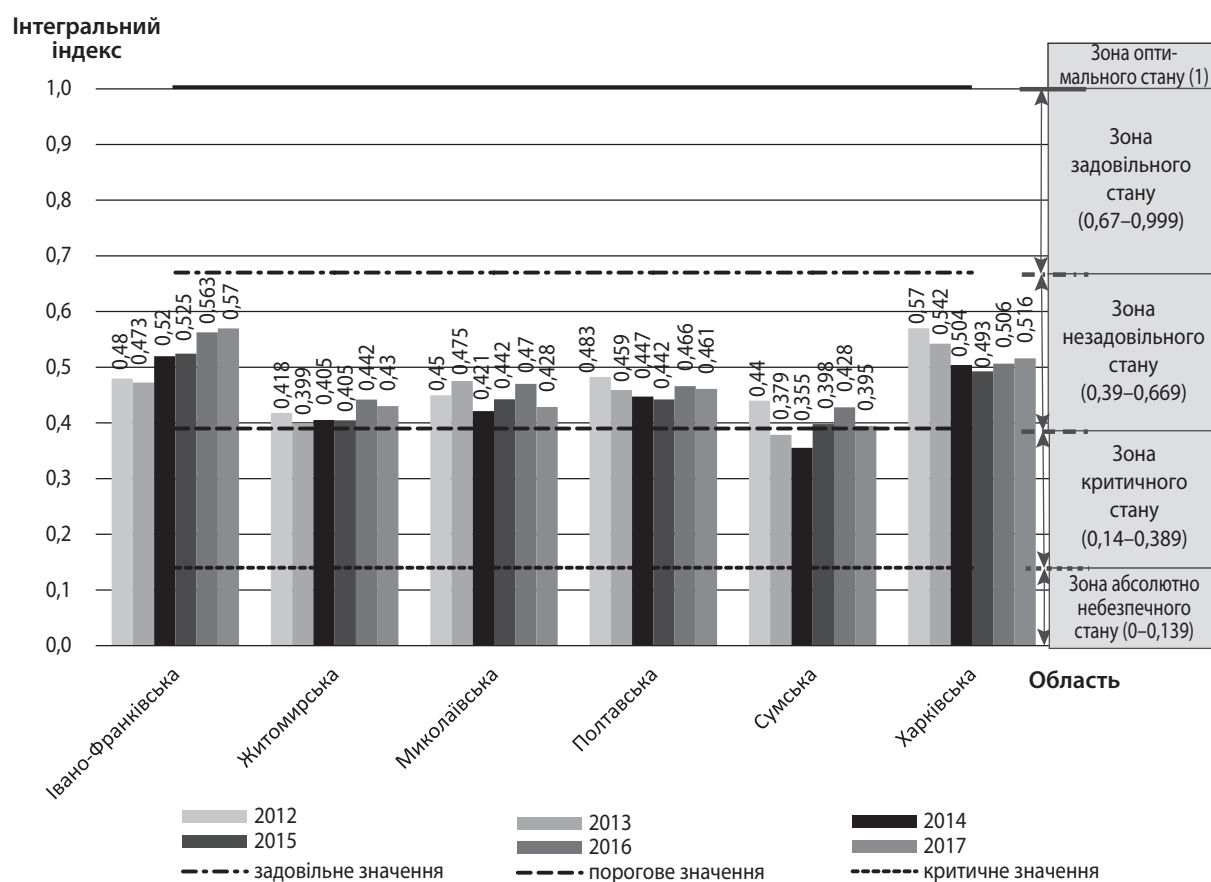

Рис. 1. Динаміка інтегральних індексів економічної безпеки областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

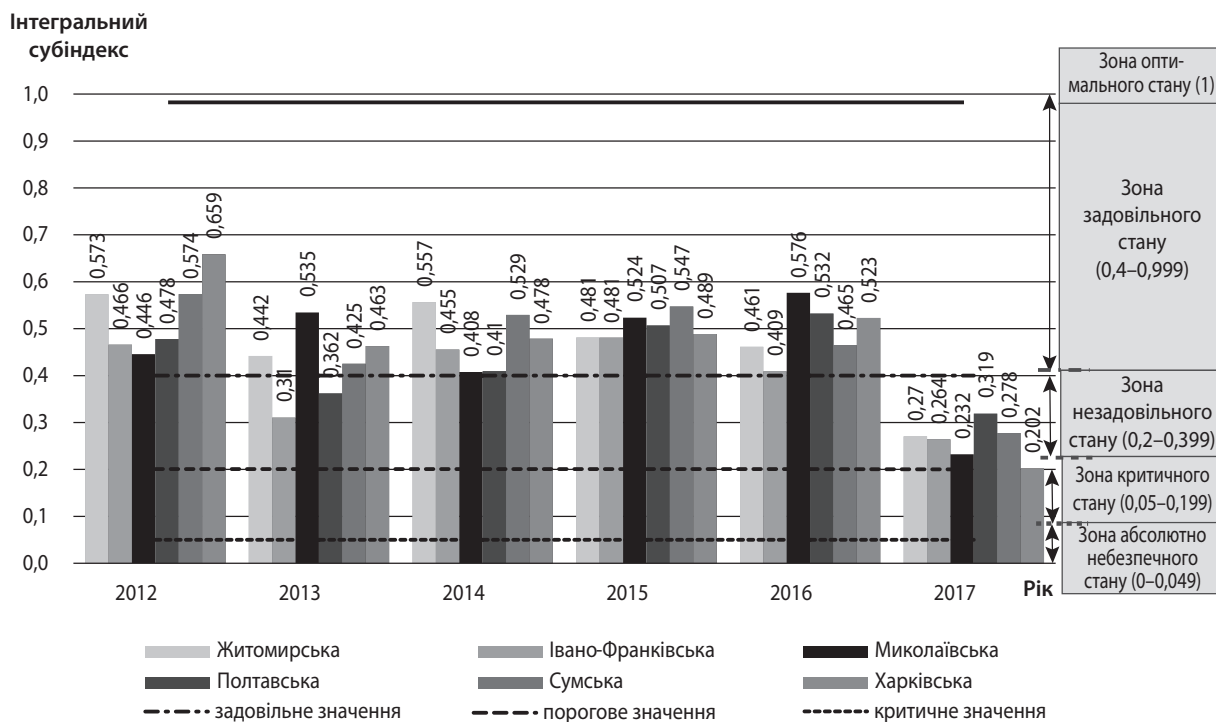

Рис. 2. Динаміка інтегрального субіндексу мезоекономічної безпеки в розрізі областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

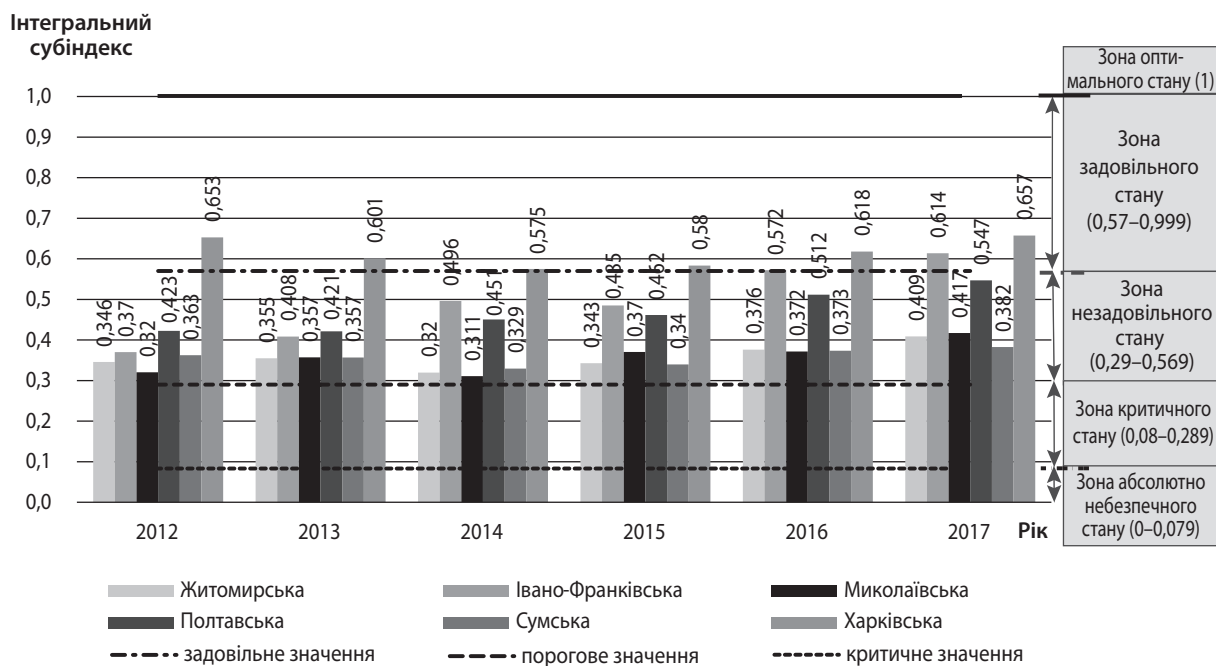

Рис. 3. Динаміка інтегрального субіндексу інвестиційно-інноваційної безпеки в розрізі областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

шов із зони задовільного стану в зону незадовільного стану, що викликано зменшенням індексу валового регіонального продукту, в т. ч. індексу ВРП у розрахунку на одного економічно активного мешканця.

Спостерігається позитивна динаміка інтегральних субіндексів інвестиційно-інноваційної безпеки протягом аналізованого періоду в усіх областях (рис. 3), найвище значення показника у Харківській області

(0,653 у 2012 р., 0,657 у 2017 р.). Найбільшого зростання на кінець періоду досягли Івано-Франківська (0,614 у 2017 р. проти 0,37 у 2012 р.), Полтавська (0,547 у 2017 р. проти 0,423 у 2012 р.), Миколаївська (0,417 у 2017 р. проти 0,32 у 2012 р.) області.

У зоні задовільного стану перебував інтегральний субіндекс інвестиційно-інноваційної безпеки Харківської області у 2012–2017 рр. та Івано-Фран-

ківської області у 2016–2017 рр., субіндекси інших областей знаходилися протягом усього періоду в зоні незадовільного стану.

Як свідчать розрахунки, протягом аналізованого періоду інтегральний субіндекс зовнішньоекономічної безпеки (рис. 4) збільшився у Житомирській (з 0,406 у 2012 р. до 0,483 у 2017 р.) та Івано-Франківській областях (з 0,36 у 2012 р. до 0,406 у 2017 р.). Зниження субіндексу спостерігається в Миколаївській (з 0,54 у 2012 р. до 0,35 у 2017 р.), Полтавській (з 0,62 у 2012 р. до 0,494 у 2017 р.), Сумській (з 0,461 у 2012 р. до 0,375 у 2017 р.) і Харківській (з 0,257 у 2012 р. до 0,233 у 2017 р.) областях.

Інтегральний субіндекс зовнішньоекономічної безпеки кожної з областей перебував у зоні незадовільного стану, лише у 2014–2016 рр. субіндекс Харківської області знаходився в зоні критичного стану, що зумовлено втратою найбільшого торговельного партнера – Російської Федерації, скороченням товарообороту внаслідок застосування торгових бар'єрів, втратою угод.

Показовою є динаміка інтегрального субіндексу фінансової безпеки (рис. 5): з 2015 р. у всіх регіонах (крім Полтавського та Харківського) відбулося стрімке зростання інтегрального субіндексу, найбільше – у Житомирському (з 0,235 у 2012 р. до 0,61 у 2017 р.). Майже незмінне значення інтегрального субіндексу в Харківському (0,584 у 2012 р., 0,629 у 2017 р.) та Полтавському (0,552) регіонах пояснюється найменшим збільшенням обсягів трансфертів з державного бюджету та незначним зростанням доходів місцевого бюджету.

На кінець аналізованого періоду найвищий рівень фінансової безпеки мала Харківська область, інтегральний субіндекс якої перебував у зоні задовільного стану. Відбулося значне зростання інтегрального субіндексу Житомирської, Сумської, Івано-Франківської областей, значення котрих наблизилося до зони задовільного стану, а також Миколаївської області – значення якого перейшло із зони критичного в зону незадовільного стану. Такі зміни свідчать про зміцнення фінансово-ресурсної бази місцевих бюджетів і є першим позитивним результатом упровадження реформи бюджетної децентралізації в Україні.

Проте Харківська та Полтавська області залишаються одними з найбільших донорів бюджетної системи України, перераховуючи до державного бюджету більше, ніж отримують з нього. У результаті діючого міжбюджетного вирівнювання регіони з порівняно високим рівнем економічного розвитку та трудового потенціалу отримують найнижчий рівень доходів бюджету в розрахунку на одного жителя. Водночас, території з недостатнім рівнем включення у процеси соціально-економічного розвитку мають найвищі доходи бюджету на одного жителя.

Аналіз інтегральних субіндексів соціальної безпеки (рис. 6) свідчить про позитивну тенденцію його зростання за досліджуваний період у Харківській (з 0,569 у 2012 р. до 0,772 у 2017 р.), Івано-Франківській (відповідно з 0,564 до 0,722), Сумській (з 0,561 до 0,638), Житомирській (з 0,406 до 0,457) областях. Зниження значення субіндексу відбулося в Полтавській (з 0,530 до 0,499) та Миколаївській (з 0,680 до 0,670) областях.

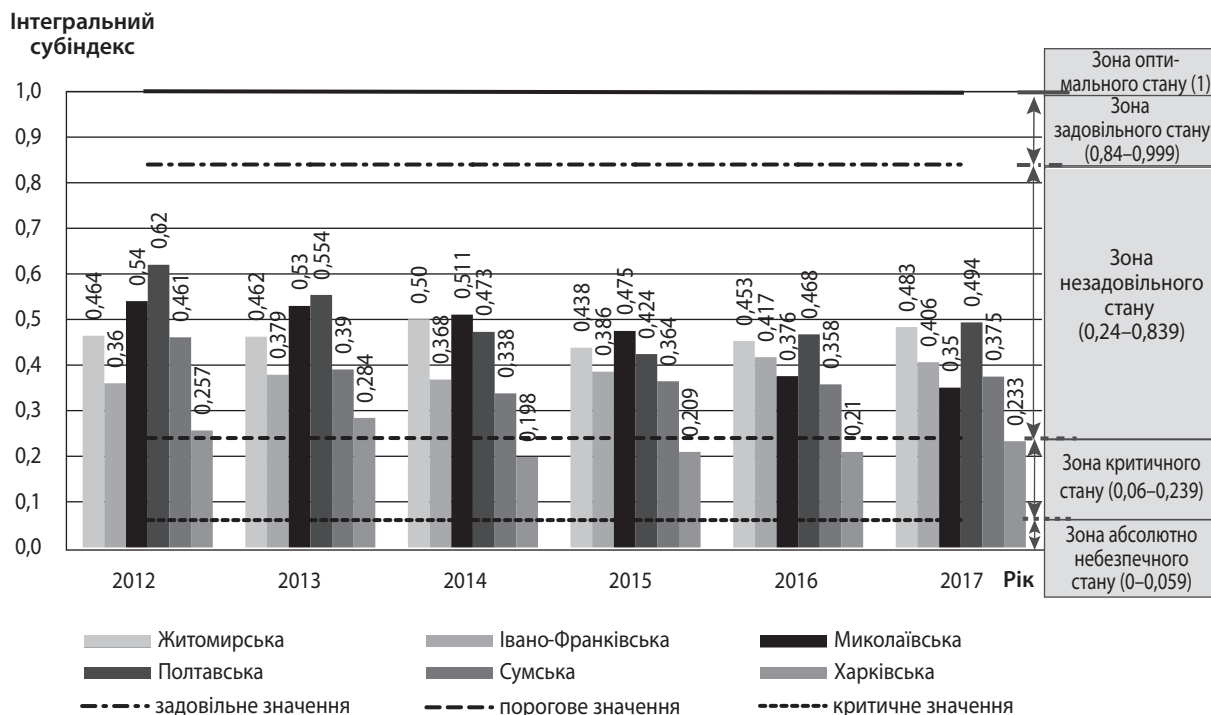

Рис. 4. Динаміка інтегрального субіндексу зовнішньоекономічної безпеки в розрізі областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

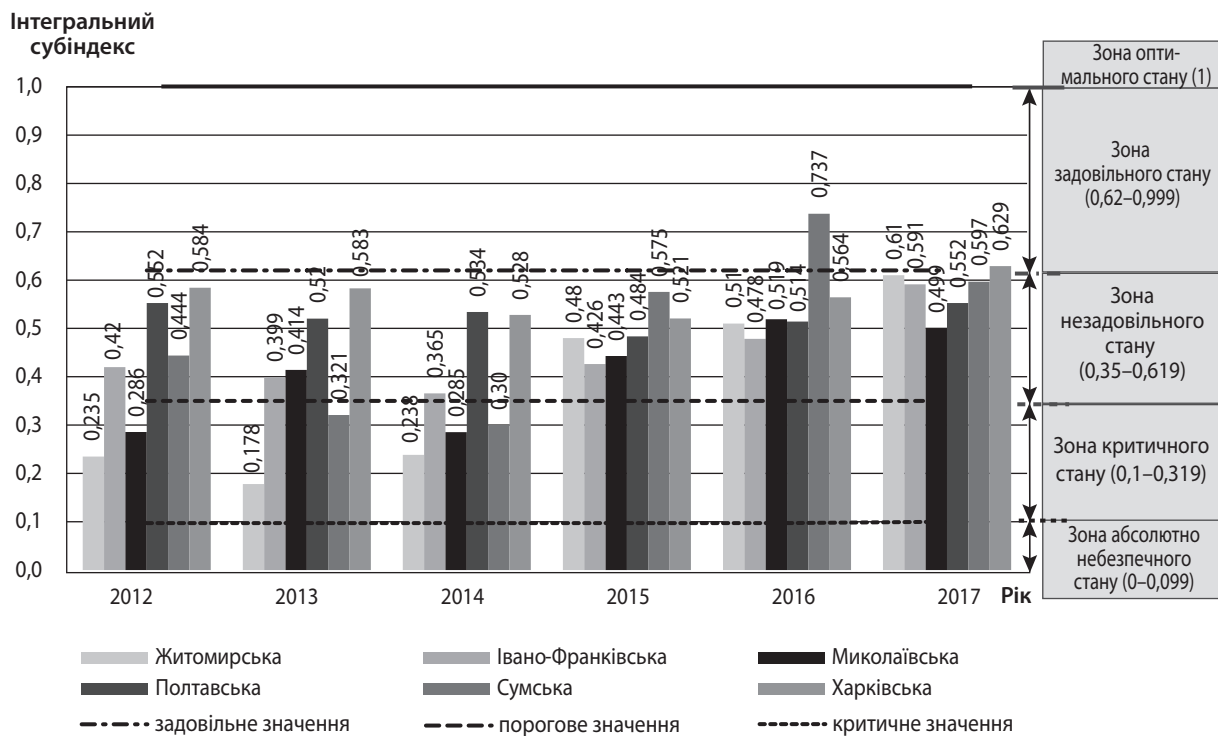

Рис. 5. Динаміка інтегрального субіндексу фінансової безпеки в розрізі областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

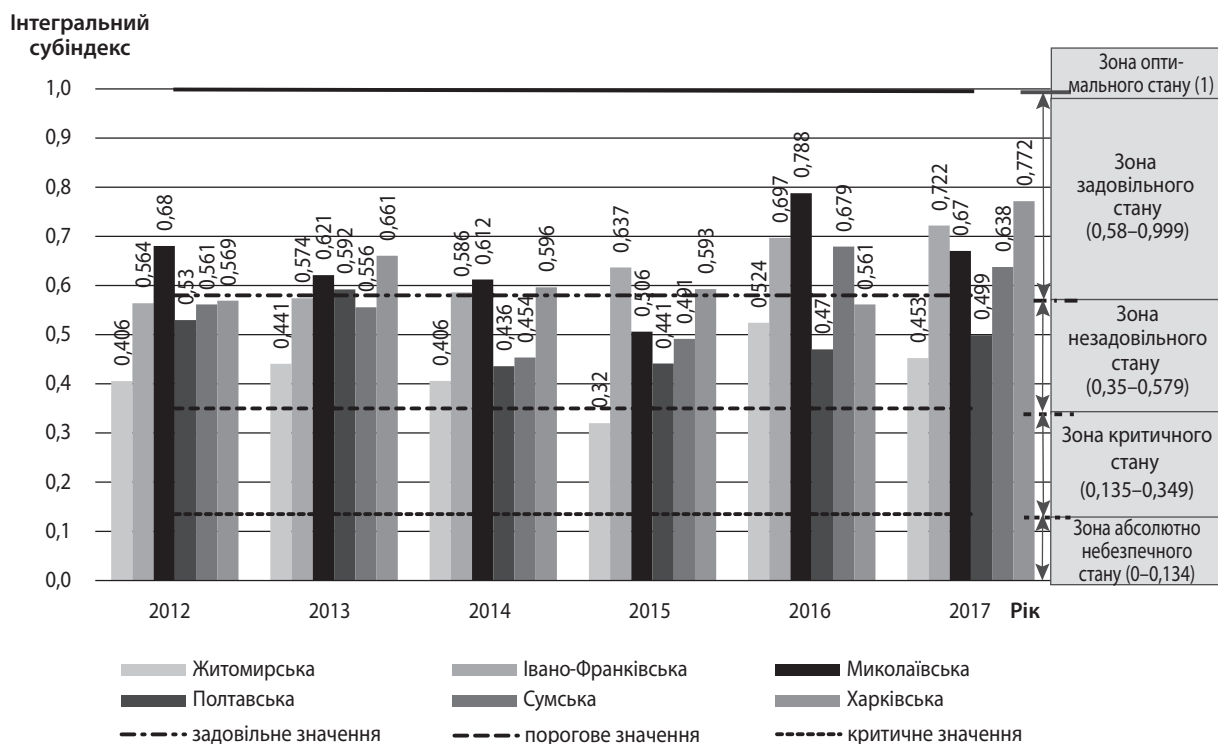

Рис. 6. Динаміка інтегрального індексу соціальної безпеки в розрізі областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

На початок аналізованого періоду в зоні задовільного стану знаходився інтегральний субіндекс соціальної безпеки Миколаївської області, значення субіндексів інших областей перебували в зоні незадовільного стану. На кінець періоду відбувся пере-

хід до зони задовільного стану субіндексів Івано-Франківської, Харківської та Сумської областей, що викликано збільшенням співвідношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму та зменшенням частки населення з доходами, нижчими за

прожитковий мінімум. Найнижчим серед областей був інтегральний субіндекс Житомирської області, який у 2015 р. знизився до зони критичного стану, що здебільшого спричинене зростанням частки витрат на комунальні послуги в загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств.

Протягом аналізованого періоду в усіх областях відбулося значне зниження інтегрального субіндексу демографічної безпеки (рис. 7). Найбільше падіння субіндексу спостерігається в Сумській області (з 0,405 у 2012 р. до 0,108 у 2017 р.), Миколаївській (з 0,701 у 2012 р. до 0,416 у 2017 р.), Житомирській (з 0,644 у 2012 р. до 0,373 у 2017 р.) областях за рахунок критичного значення коефіцієнта депопуляції населення. Найвище значення інтегрального субіндексу мала Івано-Франківська область – 0,971 у 2012 р. і 0,724 у 2017 р., що значно перевищило рівень інших областей.

За аналізований період інтегральний субіндекс демографічної безпеки Івано-Франківської області змістився із зони задовільного стану в зону критичного стану, Миколаївської, Житомирської й Харківської областей – із зони критичного стану в зону абсолютно небезпечного стану. Водночас інтегральний субіндекс Полтавської та Сумської областей протягом усього періоду перебував у зоні абсолютно небезпечного стану.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу економічної безпеки, який здійснений з використанням розроб-

леної методики та запропонованої системи індикаторів встановлено її незадовільний стан у 2012–2017 рр. унаслідок впливу низки потужних чинників дестабілізуючого та дестимулюючого характеру, які є всі підстави розглядати як загрози економічній безпеці регіону. Про це свідчить наявність відхилень індикаторів усіх складових економічної безпеки регіонів від їх порогових значень.

Позитивні тенденції поки ще мають нестійкий характер і стосуються здебільшого фінансової складової економічної безпеки, що є свідченням перших позитивних результатів упровадження реформи бюджетної децентралізації та підтверджує, що більшість загроз лежить у площині регіональної політики держави, а регіональній владі під силу якщо не усунути, то хоча б зменшити наслідки реалізації деяких з них. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабець І. Г.** Стратегія економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України в умовах євроінтеграції: дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01. Київ, 2013. 403 с.
2. **Бондаревська О. М.** Сучасний стан економічної безпеки Полтавської області. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12. С. 148–156.
3. **Герасимчук З. В., Вавдіюк Н. С.** Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення. Луцьк: Надстир'я, 2006. 244 с.
4. **Гуменюк А. М.** Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Київ: НІСД, 2014. 468 с.
5. **Модельовання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С.,**

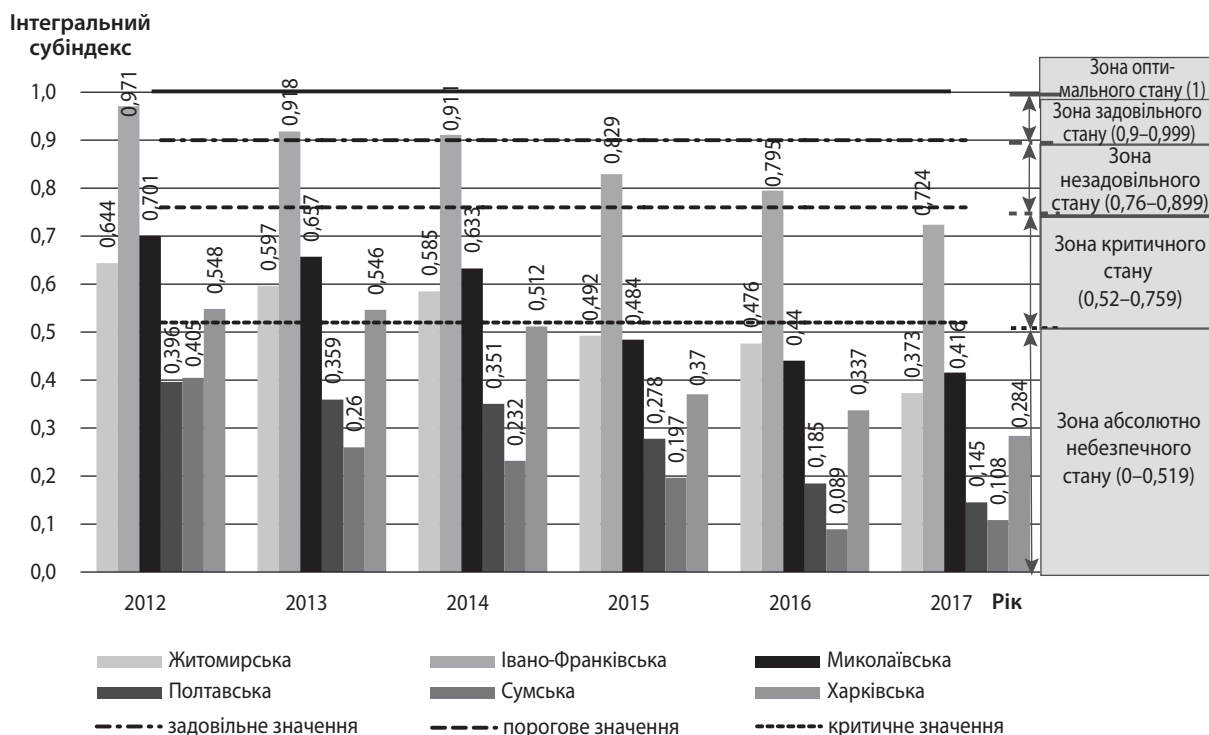

Рис. 7. Динаміка інтегрального субіндексу демографічної безпеки в розрізі областей у 2012–2017 рр.

Джерело: розраховано автором за [13–15].

Черняк О. І. та ін. / за ред. В. Гейця. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.

6. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П., Литвин В. М. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 614 с.

7. Онищенко В. О., Бондаревська О. М. Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки регіону // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : монографія в 3 т. Полтава : ПолтНТУ, 2018. Т. 2. С. 151–168.

8. Onyshchenko V. O., Bondarevska O. M. Bases of assessment of the economic security of the region. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. P. 189–197.

9. Розен В. П., Иншеков Е. Н., Мильниченко С. М. Рейтинговая оценка экономического и энергетического комплекса региона. *Проблемы региональной энергетики*. 2011. № 1. С. 84–89.

10. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія. Київ : НІСД, 2012. 368 с.

11. Сухоруков А. І., Данилишин Б. М. Система економічної безпеки держави. Київ : Стило, 2009. 685 с.

12. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

13. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>

14. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/>

REFERENCES

Babets, I. H. "Stratehiia ekonomichnoi bezpeky interregionalnogo spivrobitnytstva Ukrainy v umovakh yevrointehratsii" [Economic security strategy of Ukraine's interregional cooperation in the context of European integration]: *dys. ... d-rа ekon. nauk* : 21.04.01, 2013.

Bondarevska, O. M. "Suchasnyi stan ekonomichnoi bezpeky Poltavskoi oblasti" [The current state of economic security of Poltava region]. *Biznes Inform*, no. 12 (2017): 148-156.

Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. <http://www.treasury.gov.ua/>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Heiets, V. M. et al. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: VD «ІNZhEK», 2006.

Herasymchuk, Z. V., and Vavdiuk, N. S. *Ekonomichna bezpeka rehionu: diahnozyka ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of the region: diagnostics and mechanism of provision]. Lutsk: Nadstyria, 2006.

Humeniuk, A. M. *Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty* [Security of structural and institutional transformation of the region's economy: theoretical foundations and applied aspects]. Kyiv: NISD, 2014.

Ministerstvo finansiv Ukrainy. <https://www.minfin.gov.ua>
Onyshchenko, V. O., and Bondarevska, O. M. "Bases of assessment of the economic security of the region". *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4 (2018): 189-197.

Onyshchenko, V. O., and Bondarevska, O. M. "Metodychni pidkhody do otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky rehionu" [Methodical approaches to assessing the economic security of the region]. In *Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo*, vol. 2, 151-168. Poltava: PoltNTU, 2018.

Rozen, V. P., Inshekov, Ye. N., and Mylnichenko, S. M. "Reytingovaya otsenka ekonomicheskogo i energeticheskogo kompleksa regiona" [Rating assessment of the economic and energy complex of the region]. *Problemy regionalnoy energetiki*, no. 1 (2011): 84-89.

Shlemko, V. T., and Binko, I. F. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia* [Economic security of Ukraine: essence and directions of security]. Kyiv: NISD, 1997.

Sukhorukov, A. I., and Danylyshyn, B. M. *Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [State economic security system]. Kyiv: Stylos, 2009.

Sukhorukov, A. I., and Kharazishvili, Yu. M. *Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnogo rozvytku rehioniv Ukrainy* [Modeling and forecasting of socio-economic development of Ukrainian regions]. Kyiv: NISD, 2012.

Sytnyk, H. P. et al. *Natsionalna bezpeka Ukrainy: teoriia i praktyka* [National Security of Ukraine: Theory and Practice]. Kyiv: Kondor, 2007.